

SABIN ADRIAN LUCA, *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României – cultura Bodrogkeresztúr*, 85 p. text, 5 hărți, 4 planuri, 2 pl., 1 tabel, 35 fig., în Bibliotheca Musei Apvlensis, XI, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia 1999, I.S.B.N. 973-4-00682-2.

Prof. dr. Radu Florescu, în prefața volumului, apreciază activitatea de cercetare și publicistică a conf. dr. S. A. Luca, subliniind că această lucrare constituie teza sa de doctorat.

În *Cuvânt înainte*, autorul prezintă scopul acestui demers, deosebit de dificil din cauza naturii descoperirilor arheologice și a publicării parțiale a materialului, cartea de față fiind prima încercare de acest fel pentru cultura Bodrogkeresztúr pentru Transilvania și chiar pentru întregul spațiu românesc. Impulsul pentru această abordare a venit din cercetările autorului de la Pecica – Forgaci. A urmat apoi identificarea și prelucrarea materialelor Bodrogkeresztúr din muzeele din Alba Iulia, București, Baia-Mare, Carei, Arad, Oradea, Timișoara, Reșița, Deva, Cluj-Napoca, iar pentru înțelegerea fenomenului au fost necesare două deplasări de documentare în Ungaria, la Szeged, autorul încercând

astfel să stabilească legăturile cronologice și culturale cu spațiul sud-est și central european.

Cap. I. Istoricul cercetărilor, debutează cu încadrarea cronologică și spațială a culturii Bodrogkeresztúr. Autorul atribuie această cultură sfârșitului eneoliticului, părere pe care nu o împărtășim deoarece, după Bodrogkeresztúr urmează cultura toartelor pastilate, ca și culturile Coțofeni și Baden, care încheie de fapt evoluția eneoliticului. Mai mult, P. Roman în monografia sa asupra culturii Coțofeni (variante în limba germană), iar recent Horia Ciugudean, integrează această cultură *eneoliticului final*, astfel încât cultura Bodrogkeresztúr trebuie atribuită *eneoliticului mijlociu*. Autorul trece în revistă toate descoperirile arheologice aparținând acestei culturi, legate mai ales de cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De asemenea un merit deosebit al autorului este prezentarea în ordine cronologică a ideilor

și ipotezelor de lucru privind aceste materiale și descoperiri, cu istoriografia legăturilor cu celelalte zone și culturi, cu integrarea culturală în spațiu și timp. S. A. Luca motivează și renunțarea la termenii Gheja-Bodrogkeresztúr, Gornești și Decea Mureșului, deoarece în spațiul românesc nu sunt descoperiri definitorii pentru o altă definiție.

Cap. II. Mediul geografic. După părerea lui A. S. Luca, acesta nu s-a transformat în mod deosebit față de perioada eneoliticului, schimbări apărând doar la nivelul compoziției solului (datorate defrișărilor și practicării agriculturii), mai ales în apropierea apelor și a izvoarelor. Cultura Bodrogkeresztúr s-a dezvoltat într-un areal cu o vegetație de silvo-stepă, unde un rol important îl aveau pășunile semiîmpădurite. Creșterea animalelor și metalurgia cuprului au determinat <omul eneolitic> să caute Transilvania pentru salinile de suprafață (cazul locuirii intense de la Ocna Sibiului). Acest capitol este împărțit în trei subcapitole. În a. *Răspândirea geografică a culturii*, autorul preia afirmația lui P. Patay că „leagănul culturii a fost câmpia joasă din Bazinul carpatic, axul central fiind râul Tisa”, dar după părerea lui S. A. Luca acest ax este râul Mureș, ceea ce lărgeste aria de răspândire culturală, pe Crișuri, Barcău și Crasna. O contribuție deosebită a autorului constă în lărgirea arealului cultural, comparativ cu cel cunoscut anterior, până la data susținerii tezei sale în 1997. El are și meritul de a analiza rolul grupului Decea Mureșului în cadrul acestei culturi, amintind că stăpâna ocnelor de sare și zăcămintele de cupru din zonă. Subcapitolul b, *ășezări și locuințe* a ridicat serioase probleme autorului, datorită numărului mic al acestora în raport cu mormintele. După autor, o explicație ar fi existența unor locuiri de scurtă durată. Singura stațiune mai deosebită este Pecica – Forgaci, prezentată stratigrafic, care a permis și formularea unor concluzii; 1, ășezările sunt amplasate în general pe malul apelor curgătoare, lacurilor sau mlaștinilor, mai ales pe locurile mai înalte; 2, pe marginea deluroasă a câmpiei Tisei, (autorul ar fi trebuit aici să explice și celelalte tipuri de ășezări); 3, numărul ășezărilor este mai mic decât al necropolelor; 4, locuințele sunt fragile, de scurtă durată; 5, raritatea suprapunerilor culturale în același loc, demonstrează că ocoleau fostele ășezări; 6, locuiri de scurtă durată, legate de păstorit; 7, stațiunea de la Reci este o excepție deoarece purtătorii culturii se stabilesc într-o ășezare Ariușd. Ultimul subcapitol c. *necropole de înhumăție*, atestă deseori prezența acestora în apropierea unei locuiri, ce se concentrează în Câmpia Tisei, sunt de mărime mijlocie (50M) și după părerea autorului, mormintele nu se suprapun.

Cap. III. tratează *cultura materială*, a purtătorilor culturii Bodrogkeresztúr pe categorii de obiecte. Astfel este analizată ceramica (1), după (a) *tehnologia fabricării*, (b) *forme* (un catalog tipologic), se constată că în ășezări tipurile de vase sunt mai diversificate decât în necropole, și (c) *ornamente* (tipuri decorative în funcție de formele

vaselor), autorul atrăgând atenția asupra continuității Tiszapolgár – Bodrogkeresztúr. Unelte și armele (2) tradiționale sunt grupate în (a) unelte de piatră, (b) de os și corn, (c) unelte de lut, și sunt analizate tipologic și pe stațiuni. Activitatea metalurgică a cuprului (3) are un spațiu aparte de tratare, unde autorul după o prezentare a proceselor metalurgice de confecționare a pieselor, face o prezentare a uneltelor, armelor, a podoabelor și a primelor depozite din cupru și emite ipoteza existenței aproape de Decea Mureșului a unui important zăcământ de cupru. Podoabe din cupru (4) au fost descoperite doar în mormintele de la Decea Mureșului, dar există și podoabe din aur în mormintele de la Cămin (SM), Ostrovul Corbului și idoli *en violon* la Moigrad, ceea ce demonstrează exploatarea zăcămintelor de aur și cupru din zonă.

Cap. IV. Cultura spirituală, prezintă inventarul folosit în diferite ritualuri magico-religioase cum sunt cele din categoria *Plastică* (1) (de lut – protomă cap de pasăre, suport tălpi umane de tip horă, altare, piatră, metal – idoli en violon din aur), realizându-se și o prezentare sintetică a analogiilor acestor piese precum și o explicație a modului lor de folosire. *Rit și ritual de înmormântare* (2) este un alt subcapitol în care S. A. Luca tratează problema înhumăției în necropole și morminte izolate, insistând asupra unor diferențieri <sociale> în cadrul necropolelor și asupra faptului că aveau probabil semne de înmormânt, din care cauză nu apar suprapuneri de înmormântări <în mormântarea se făcea după legi aspre, cea ce ne duce cu gândul la o organizare socială bine structurată (femei pe stânga, bărbații de dreapta, cu diferențe și la inventarul funerar). Autorul consideră că <grupul> Decea Mureșului, ce constă dintr-o singură descoperire (sic!), a luat naștere prin venirea unor grupuri umane din zona stepelor (bazându-se doar pe unele tipuri de obiecte din morminte), într-un areal străin, evoluat față de stadiul lor de dezvoltare economică> din care preiau <împrumuturi tehnologice, de organizare socială și economică> și care vor avea un mare impact asupra mediului local. Subcapitolul următor, *Alte aspecte ale culturii spirituale* (3), tratează depozitele votive de obiecte din cupru și aur, considerând că, comunitățile Bodrogkeresztúr dețineau <monopolul> asupra accesului la zăcăminte. Semnificațiile idoloilor după toate probabilitățile sunt legate, după cum afirmă și autorul lucrării, de cultul fertilității și fecundității, chiar dacă consideră originea acestei culturi de influență stepică sau central europeană. Din categoria depozitelor votive nu fac parte depozitele de topoare, interpretate drept <depozite de meșter>, acumulări de piese ce urmau a fi vândute. S. A. Luca consideră că existau meșteri specializați, care produceau un anumit tip de topoare, folosind de mai multe ori același tipar (fără a exemplifica dacă a studiat piesele și din acest punct de vedere!).

În *Cap. V. Încadrarea cultural - cronologică*, tratat cu multă seriozitate, autorul încercă să găsească locul

cronologic al acestei culturi. Pentru a prelucra multitudinea de informații lacunare, el recurge la o sistematizare a problemelor. Astfel definește evoluția culturală în subcapitolul (1) *Periodizarea culturii*, bazându-se pe observațiile stratigrafice din câteva situri cercetate, apoi caută legăturile culturale cu spațiul sud-est european prin analiza (2) *Relațiilor cu culturile învecinate și contemporane*. Un subcapitol aparte este rezervat prezentării datelor de (3) *Cronologie absolută*, unde alături de datele preluate din sursele bibliografice, autorul folosește și singura dată C14 din România pentru Decea Mureșului, analizată prin grija noastră la Heidelberg (și nu a M. Mantu de la Iași, căreia îi mulțumește pentru informație!). Ultimul subcapitol conține considerații generale, concluziile bazându-se pe paralelisme culturale pentru cele trei faze ale culturii Bodrogkeresztúr: faza de tranziție de la cultura Tiszapolgár la Bodrogkeresztúr; faza clasică Bodrogkeresztúr I sau A și faza finală Bodrogkeresztúr II sau B.

În *Cap. VI., Repertoriul descoperirilor* (completat benefic cu hărțile din anexe), descoperirile sunt prezentate după (A) localitate, (D) descrierea locului,

condițiilor și a materialelor, (B) bibliografie, fiind inventariate 51 de stațiuni, la care se adaugă alte 8 descoperiri de topoare și 12 obiective considerate de autor ca aparținând grupului Decea Mureșului, prezentate după informațiile provenind de la M. Rusu și obiectele descoperite (cuțite din silex și sceptre).

Cap. VII. Anexe, conține lista descoperirilor Bodrogkeresztúr în România (cimitire, morminte izolate, așezări, depozite de aur și cupru), a celor Decea Mureșului, abrevierile, notele, rezumatul german, ca și ilustrația.

Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României – cultura Bodrogkeresztúr, este o lucrare monografică clasică, pentru o cultură arheologică. Publicarea unei astfel de lucrări este importantă deoarece analizează și sintetizează în același timp tot ce se știe despre *cultura Bodrogkeresztúr*, realizându-se o radiografie a stadiului de cercetare în care s-a ajuns în momentul publicării, cu un numeros material ilustrativ, iar multitudinea analizelor tipologice contribuie la completarea bazelor de date și de cunoștințe pentru această cultură.

ZOIA MAXIM